AANVULLEND ONDERZOEK NAAR

LAATVLIEGERS

IN GEMEENTE DEN HAAG 2020

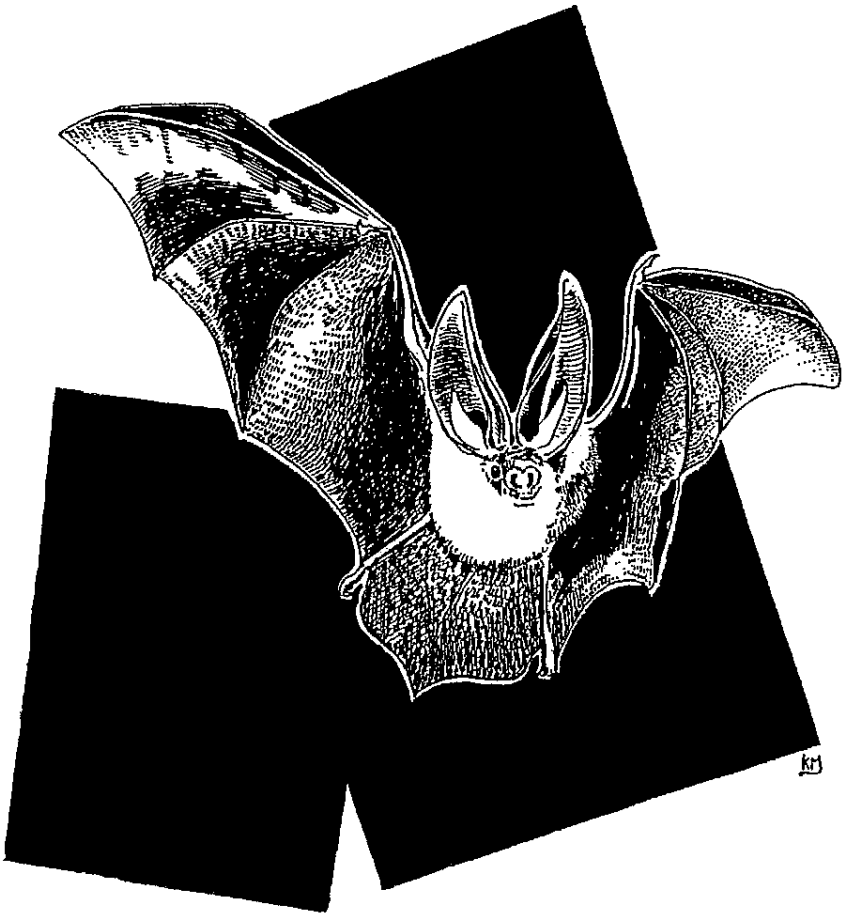

WAAR ZIJN DE LAATVLIEGERS ?

Stichting Zoogdierenwerkgroep Zuid-Holland

INHOUD

1. Inleiding ……..……..……..... 3

2. Werkwijze.……..……. 4

3. Algemene informatie over de laatvlieger... 6

4. Resultaten…….……... 7

5. Conclusies en aanbeveling..... 8

6. Literatuur……..……..…… 13

Bijlage 1. Waldeck (Componistenbuurt)..... 15

Bijlage 2. Omgeving Zweth-Delft..... 16

Bijlage 3. Groenendaal, Clingendael en Duindigt..... 17

Bijlage 4. Ypenburg en Leidscheveen..... 18

1. INLEIDING

In de periode 2015 tot en met 2017 werd in opdracht van de gemeente Den Haag het voorkomen van vleermuizen in Den Haag onderzocht met relaties naar omliggende gebieden. Er werden 12 soorten vleermuizen in het onderzoeksgebied aangetroffen. Alle foeragerende vleermuizen van het Haagse natuurnetwerk (groengebieden en -structuren die vallen onder de Stedelijke Groene Hoofdstructuur) werden in beeld gebracht en er werd gezocht naar gemeenschappelijke vliegroutes tussen zomerverblijven en jachtgebieden. Ruim driekwart van het totale aantal foeragerende vleermuizen heeft betrekking op de gewone dwergvleermuis. Slechts 2% van de waarnemingen had betrekking op de laatvlieger. De concentraties van laatvliegers werden daarbij vooral gevonden aan de noord- en zuid rand van de gemeente

Kolonies van laatvliegers werden in de periode 2015 t\m 2017 en 2009/2011 in de rand of net buiten het onderzoeksgebied gevonden, zoals in Wateringen en langs de Zweth. De kolonie langs de Vliet bij Leidschendam was in 2015 al niet meer in gebruik en ligt bovendien ruim zes kilometer buiten het gemeentegrens van Den Haag. Behalve dat laatvliegers stedelijke gebieden grotendeels mijden lijkt het erop dat de soort de laatste aantal jaren achteruit is gegaan.

Ook heeft gedurende drie jaar een automatische vleermuisdetector (Batlogger) op 42 adressen in en om Den Haag gedurende een nacht vleermuispassages geregistreerd. Het betroffen 15 adressen in 2016, 13 adressen in 2007 en 14 adressen in 2018. Ook uit dit onderzoek bleek dat de laatvlieger in een groot deel van het verstedelijkte gebied volledig ontbrak. Kleine concentraties werden opgemerkt bij de landgoederen Clingendael, Marlot, omgeving Ypenburg en de omgeving Leyenburg (Thorbeckerkade en Soesdijkse Kade).

Met betrekking tot de gebouw bewonende vleermuizen werd geconstateerd dat er van de laatvlieger onvoldoende gegevens zijn om de soort te kunnen monitoren door middel van transecten. Dit komt vooral doordat laatvliegers vooral dieren zijn van het open buitengebied en grote stedelijke gebieden vermijden.

In deze rapportage worden de resultaten weergegeven van een aanvullend onderzoek dat in 2020 in verschillende deelgebieden van Den Haag heeft plaatsgevonden. De onderzochte deelgebieden zijn de deelgebieden waar in eerdere jaren concentraties van laatvliegers zijn gehoord. Er is gezocht naar kolonies en verblijfplaatsen met het doel om deze te kunnen tellen. Ook is er extra gezocht naar eventuele vliegroutes.

2. METHODIEK

Materiaal en werkwijze

Het onderzoek naar vleermuizen is uitgevoerd met bat-loggers en Petterson detectors. Met halogeenlampen werden in sommige situaties vleermuizen beschenen. Dit kan is sommige gevallen zinvolle aanvullende informatie opleveren voor de determinatie (gedrag, grootte en de manier van vliegen en jagen).

Het grootste deel van de waarnemingen is afkomstig van opnames met bat-loggers die tijdens de zoektochten automatisch zijn opgenomen en geregistreerd en later zijn geanalyseerd d.m.v. computer progamma's.

De waarnemingen van langsvliegende en foeragerende dieren werden op topografische kaarten (1: 5000) ingetekend of rechtstreeks digitaal ingevoerd (www.waarneming.nl). De inventarisatie werd grotendeels fietsend en deels lopend uitgevoerd. Over het algemeen is gebruik gemaakt van de bestaande en toegankelijke wegen en paden (en watergangen). Bij markante punten bij bruggen en langs watergangen werd een tijdje gepost met bat-detectors. Het veldwerk werd uitgevoerd door [redacted] en [redacted]

Wanneer op basis van frequentie, klank en ritme de soort niet met 100% zekerheid bepaald kon worden, is een opname gemaakt (type: Petterson D240x) en geanalyseerd met BatExplorer.

Weersomstandigheden

Het veldwerk werd alleen uitgevoerd wanneer de weersomstandigheden daarvoor gunstig waren. Dat wil zeggen bij een minimumtemperatuur van meer dan 8 graden C. en bij zwakke tot matige wind (tot en met windkracht 4). Bij neerslag van betekenis en mist werd het veldwerk gestaakt.

Bezoeken

27 maart	Wateringen	geen aanwijzingen, 1 laatvlieger gehoord
16 april	Waldeck	aanwijzingen verblijfplaats Billy Hollydaystraat
17 april	Waldeck	gepost bij B. Holystraat, geen laatvlieger gehoord
22 mei	Waldeck	Op vier locaties gepost. 1 passerende laatvlieger
28 mei	Madestein-Uithof	Op drie locaties gepost. geen passanten, later Leyenburg
30 mei	Leyenburg	Gezocht naar aanwijzingen bij Leyenburg
02 juni	Arendsdorp	Telling bij voormalige verblijfplaats, geen uitvliegers
08 juni	Nootdorp-Ypenburg	Gepost bij voormalige kolonie, geen passanten
09 juni	Ypenburg	Telling gedaan
11 juni	Dobbeplas, Nootdorp	op zoek naar foeragerende dieren, 3 gevonden
11 juni	Delft en omgeving	op zoek naar foeragerende dieren, 2 gevonden
11 juni	Madestein-Uithof	4 passerende laatvliegers en 175 gewone dwergen
13 juni	Waldeck	Verblijfplaats laatvliegers gevonden
20 juni	Groenendaal,golfterrein	Concentratie dieren rond golfterrein
25 juni	Gepost Groenendaal	Richting Wassenaar (10-15 dieren)
27 juni	Duindigt	2 langsvliegende dieren zuidzijde
02 juli	Groenendaal	Gepost Clingendael, Groenendaal. Helaas geen passanten
03 juli	Wassenaar	Wassenaar 2 dieren op route
09 juli	Wassenaar	Omgeving Kievit afgezocht met de auto; geen aanwijzingen
11 juli	Omgeving Madurodam	aantal laatvliegers op route bij de brug
16 juli	Wassenaar	Beeld onduidelijk, ze komen niet uit De Kievit
17 juli	Groenendaal	Op vijf locaties bij golferrein opnames gemaakt met anabats

3. ALGEMENE INFORMATIE OVER DE LAATVLIEGER

De Laatvlieger is een grote soort van open tot halfopen landschap. De soort jaagt vaak op een hoogte tussen 5-20 m en vooral boven open gebieden, boven kanalen en vaarten en in tuinen en parken met vijvers en soms ook in het bos. Kraamkolonies van laatvliegers zijn bekend van gebouwen. Ze bewonen spouwmuren, daklijsten, onder pannen en worden ook wel op kerkzolders aangetroffen. De (kraam) kolonies bestaan meestal uit enkele tientallen dieren. Er wordt overwinterend op dezelfde plaatsen.

Foeragerende dieren

Er werden enige tientallen foeragerende laatvliegers waargenomen tijdens voorjaar/zomer in het onderzoeksgebied. In een groot deel van de bebouwde kom werden geen of vrijwel geen laatvliegers gehoord. Grotere aantallen werden alleen gehoord boven watergangen in Ypenburg, in de recreatiegebieden Madestein en Uithof. In het najaar is de soort opvallend schaars waargenomen. Watergangen zijn zeer belangrijk als foerageergebied voor deze soort. Bijna de helft van de dieren foerageerde in bossen en langs groenstroken. 40% werd in de bebouwde kom aangetroffen.

Kolonies

Kraamkolonies van laatvliegers zijn bekend van gebouwen. Ze bewonen spouwmuren, daklijsten, onder pannen en worden ook wel op kerkzolders aangetroffen. De (kraam) kolonies bestaan meestal uit enkele tientallen dieren. Er wordt overwinterend op dezelfde plaatsen. Er waren zijn slechts twee kolonies gevonden, namelijk in Wateringen (Willem III, is net gemeente Westland) met 32 uitvliegers en in de Componistenbuurt met 15 uitvliegers. Het is aannemelijk dat er nog een andere kolonie aanwezig is in het noorden van Den Haag. Deze kon, ondanks een forse tijdsinvestering, niet precies worden gelokaliseerd. In een gebouw langs de Benoordenhout (landgoed Arendsdorp) is een verblijfplaats van enkele dieren aanwezig (mannetjes). Net buiten het onderzoeksgebied is een kolonie langs de Zweth bekend met 23 uitvliegers. De kolonie bij de Kniplaan en langs de Stompwijkse weg (scheve huis) bij Leidschendam is niet meer in gebruik.

Tabel 1. Kraamkolonies laatvlieger in Den Haag en omgeving

Wateringen, Willem III	78	449	21-7-2017	32	kolonie in gebouw
Waldeck, Componistenbuurt	76	452	29-5-2017	15	kolonie in gebouw
Benoordenhout, Arendsdorp	81	456	29-052017	4	Verblijfplaats
Den Hoorn, Zweth	80	447	29-6-2016	23	kolonie in gebouw

Overwintering

Uit enkele toevallige vondsten blijkt dat de laatvlieger hier en daar in gebouwen in gemeente Den Haag overwintert. Systematisch onderzoek hiernaar is niet mogelijk zonder de dieren te merken (dit is echter nog niet mogelijk zonder de dieren ernstig te verstoren). In 2020 zijn er bij het onderzoek na massaverblijfplaatsen op de locatie Leyweg een aantal aanvliegende laatvliegers gehoord en gezien een en ander kan duiden op een mogelijke winterverblijfplaats van deze soort. In 2021 zal hier verder onderzoek na worden gedaan.

Vergelijking met de periode 2009-2011

Van de laatvlieger zijn alleen gegevens vergelijkbaar van het zomerhalfjaar. In de jaren 2009-2011 werden enige tientallen foeragerende dieren waargenomen in Den Haag tegenover een vergelijkbaar

aantal in de jaren 2015-2017. In de omgeving van Den Haag (net buiten de gemeente) zijn echter twee kolonies verdwenen. Er zijn dus wel enige aanwijzingen dat de staat van inhouding van de laatvlieger wat minder gunstig is als in de periode 2009-2011. Zonder een gestandaardiseerde monitoring is echter niet met zekerheid aan te geven dat de soort ook daadwerkelijk is achteruit gegaan.

Bat-hopper onderzoek 2016-2018

Ook heeft gedurende drie jaar een automatische vleermuisdetector (Batlogger) op 42 adressen in en om Den Haag gedurende een nacht vleermuispassages geregistreerd. Het betroffen 15 adressen in 2016, 13 adressen in 2007 en 14 adressen in 2018. Ook uit dit onderzoek bleek dat de laatvlieger in een groot deel van het verstedelijkte gebied volledig ontbrak. Kleine concentraties werden opgemerkt bij de landgoederen Clingendael, Marlot, omgeving Ypenburg, de omgeving Leyenburg en het Zuiderpark en in de omgeving van Waldeck.

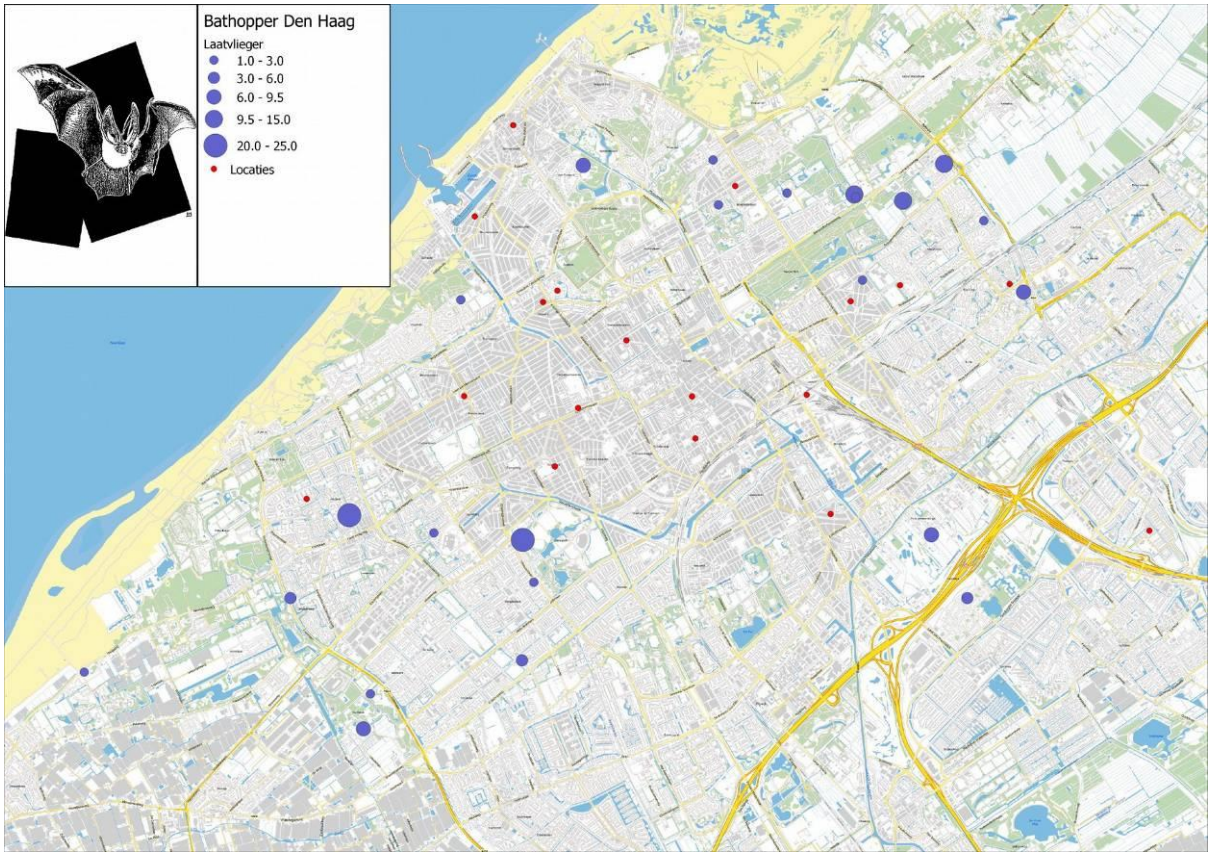

Op bovenstaande kaart zijn de passages van laatvliegers per adres weergegeven. De cijfers geven het aantal registraties per telpunt weer. Rood gemarkeerd de telpunten waar geen laatvliegers werden geregistreerd.

4. RESULTATEN

Op basis van de inventarisatie in de jaren 2015-2017 zijn in het voorjaar 2020 zeven deelgebieden geselecteerd waar actief is doorgezocht naar zowel verblijfplaatsen als vliegroutes van de laatvlieger. Hierbij werd ook gebruik gemaakt van deelgebieden waar meerdere foeragerende laatvliegers werden aangetroffen.

De deelgebieden betreffen :

1.	Waldeck (Componistenbuurt)	(zie ook bijlage 1)
2.	Omgeving Wateringen	
3.	Omgeving Zweth	(zie ook bijlage 2)
4.	Omgeving Arendsdorp	
5.	Omgeving Groenendaal, Clingendael en Duindigt	(zie ook bijlage 3)
6.	Ypenburg en Leidscheveen	(zie ook bijlage 4)
7.	Omgeving Leyenburg	

1. Deelgebied Waldeck (Componistenbuurt)

Al in 2017 werden er laatvliegers waargenomen die vanuit Waldeck kwamen gevlogen en via het Beethovenpad en -laan richting de groenstrook bij landgoed Ockenburg vlogen. In de jaren daaraan voorafgaand waren er hier nooit concentraties van deze soort gevonden. Het idee was dat deze dieren mogelijk afkomstig waren uit de kolonie in Wateringen omdat die aan het verdwijnen was.

In de avond van 16 april 2020 (20.45-22.45) werden er laatvliegers op bovenstaande vliegroute gevonden vanuit Waldeck naar de Uithof. In de avond van 17 april werd vervolgens gepost bij de B. Holystraat, maar werden geen laatvliegers gehoord.

In de avond van 22 mei met vier man in de omgeving van Waldeck gepost om de laatvlieger kolonie te vinden. Op vier plaatsen gepost tussen 21.30 en 24.30. Echter slechts 1 langsvliegende laatvlieger om 22.12 en nog een drietal foeragerende dieren in de omgeving boven water.

Op 28 mei werden Madestein en Uithof op foeragerende dieren gecheckt tussen 22.00 en 23.00 uur. In Madestein en Uithof werden maximaal 7 foeragerende laatvliegers aangetroffen, waarbij de meeste dieren boven watergangen en plassen werden gehoord. Op 11 juni werden Madestein en Uithof opnieuw op foeragerende dieren gecheckt tussen 22.00 en 23.00 uur en de routes herhaald van 28 mei. Er werden toen 8 foeragerende dieren gehoord. In beide gevallen kwamen dieren uit een westelijke richting Madestein en de Uithof ingevlogen.

In de avond van 11 juni werd op een bekende routeplaats langs de Ockenburghstraat gepost. Er werden 4 langsvliegende laatvliegers gehoord (en maar liefst 175 gewone dwergvleermuizen).

Op 13 juni werd uiteindelijk de kolonie/verblijfplaats van de laatvliegers gevonden in Waldeckaan de Billy Hollydaystraat. Er werden maximaal zes uitvliegende dieren geteld.

2. Wateringen en omgeving

Op 27 maart werd een telling gehouden bij de voormalige kolonieplaats in Wateringen. Er werden geen uitvliegende laatvliegers geteld, er werd wel een langsvliegende laatvlieger gehoord

Op 28 mei werd voorafgaand aan de ronde in Madestein en Uithof op twee plaatsen gepost om na te gaan of er toch geen dieren vanuit de richting van Wateringen naar de Uithof en Madestein zouden vliegen en of er geen dieren via de Dedemsvaartweg /sportvelden Den Haag zouden invliegen hetgeen in het verleden al was waargenomen. Dat bleek in beide gevallen niet het geval.
Op de vliegroute vanuit Wateringen naar de Uithof werd geen enkel passerend dier gehoord. Vervolgens in Madestein en Uithof wel maximaal 7 foeragerende laatvliegers aangetroffen, waarbij de meeste dieren boven watergangen en plassen werden gehoord. Deze dieren kwamen uit oostelijk richting (Zie Waldeck).
Op 11 juni werden Madestein en Uithof opnieuw op foeragerende dieren gecheckt tussen 22.00 en 23.00 uur en de routes herhaald van 28 mei. Er werden toen 8 foeragerende dieren gehoord.

Er is vervolgens geen aandacht meer besteed aan de zuidelijke route vanuit Wateringen, aangezien er twee maal is gepost zonder laatvliegers waar te nemen.

3. Deelgebied omgeving Zweth

Op 23 mei 2020 werd de kraamkolonie langs de Zweth geteld. Deze bevindt zich net ten zuiden van de gemeentegrens van Den Haag. Er werden 25 uitvliegende dieren geteld. De kolonie is hier al een aantal jaren aanwezig en wisselt soms van gebouw, maar tot nu toe binnen een zone van enige tientallen meters. Er werd ook nauwkeurig bijgehouden welke richting de laatvliegers opvlogen. Het overgrote deel van de uitvliegende laatvliegers vloog in zuidwestelijke richting naar Midden-Delfland, waarbij de meeste dieren een tijdje de Zweth volgden. Een kleiner deel van de uitgevlogen dieren (maximaal acht dieren) vloog in zuidelijke richting Den Hoorn en de westrand van Delft. Opvallend was dat er geen enkel dier in noordelijke richting Wateringen en of Den Haag, hetgeen in voorgaande jaren wel was geconstateerd (hoewel het maximaal om enkele dieren ging).

In de daaropvolgende avond is er doorgezocht in zuidelijke richting om na te gaan waar de laatvliegers zouden gaan foerageren. Dit werd ook gedaan omdat in voorgaande jaren is gebleken dat er ten westen en zuiden van Delft boven de relatief jonge recreatieplassen en andere wateren een toenemend aantal laatvliegers was geconstateerd (Mostert, 2012). Helaas werd duidelijk dat er nauwelijks meer laatvliegers foerageren in dit gebied. Tijdens het eerste bezoek in de avond op 10 april werd helemaal geen enkele laatvlieger gehoord. Tijdens het tweede bezoek werden in de avond van 10 juni (22.30 en 24.00) werd 1 foeragerende laatvlieger gevonden langs de Tanthofkade en twee foeragerende dieren gehoord in het Abtswoude Bos. Er werden dus maar enkele dieren gehoord waarvan de herkomst niet bekend is.

4. Deelgebied Arendsdorp

In de avond van 2 juni werd gepost bij een kleine verblijfplaats in een verzorgingsflat in Arendsdorp. Hier werden in de periode 2015-2017 maximaal 4 uitvliegende dieren geteld. Tijdens de telling op 2 juni 2020 werden echter geen laatvliegers meer vastgesteld.

In de nabije omgeving werden verder ook geen foeragerende laatvliegers meer gehoord en is verder geen tijd en energie meer op deze locatie gezet.

5. Deelgebied Groenendaal, Clingendael en Wassenaar (Meijendel en Voorlinden)

In de avond van 25 april met vier man op zoek geweest naar foeragerende kleine dwergvleermuizen in de omgeving van Meijendel / bezoekerscentrum. Tijdens deze zoektocht werden geen laatvliegers gehoord (zowel geen passerende dan wel foeragerende dieren).

In de avond van 7 mei werd gepost bij de plassen in de omgeving van Voorlinden. Hier waren enkele foeragerende laatvliegers aanwezig. Het was niet duidelijk uit welke richting deze dieren kwamen.

Op 20 juni werd een foerageerlocatie bij Groenendaal bezocht waar in het verleden regelmatig foeragerende laatvliegers werden gehoord. Deze bleek nog steeds in gebruik. Boven een paardenwei, omgeven door bomen, aan de rand van het duingebied waren tussen de 5 en 10 laatvliegers aan het foerageren. De dieren leken uit zuidoostelijke richting te komen en vervolgens verder te vliegen naar de plassen in het waterwingebied van Meijendel (zie vliegrichting op de kaart).
Op 25 juni werden hier opnieuw gepost en werden dezelfde aantallen gezien. Er waren aanwijzingen dat de dieren uit Wassenaar komen. Het zou mogelijk om 10 - 15 langsvliegende dieren gaan.
In de avond van 27 juni werden aan de zuidrand van Duindigt twee passerende laatvliegers gehoord, die uit de omgeving van Wassenaar leken te komen.
Op 3 juli werd op drie verschillende plaatsen gepost. Er werden twee passerende laatvliegers gehoord en gezien die over het golfterrein naar het zuidwesten vlogen (het golfterrein zelf is helaas niet toegankelijk), dus uit de richting van Wassenaar. Vervolgens werd als hypothese aangenomen dat de laatvliegers uit Wassenaar kwamen en is de omgeving van De Kievit afgezocht met de auto. Dit leverde echter geen nieuwe aanwijzingen op voor een verblijfplaats of een kolonie.
Op 16 juli werd opnieuw op diverse plaatsen gepost. Het beeld bleef onduidelijk. Er werden opnieuw geen aanwijzingen gevonden dat de dieren uit Wassenaar (De Kievit) zouden komen.
Op 17 juli werd op vijf locaties gepost bij het golfterrein. Opnieuw enkele langsvliegende dieren, maar geen enkele nieuwe aanwijzing voor een verblijfplaats. Op 17 juli werden twee langsvliegende laatvliegers gehoord die in westelijke richting vlogen en dus mogelijk uit gemeente Wassenaar kwamen.
Als mogelijke kolonieplaats wordt nu gedacht aan de omgeving Duindigt (gemeente Wassenaar).

In de omgeving van Groenendaal en Clingendael is nog steeds een vliegroute aanwezig van zeker 5 tot 10 dieren die hier tijdelijk foerageren boven een omsloten graslandje in noordelijke richting het duingebied in vliegen. Ondanks vele posturen en bezoeken kon hier geen kolonie of verblijfplaats worden gevonden.
Het is aannemelijk dat de dieren of in de directe omgeving huizen (mogelijk in de landgoederen) of uit Wassenaar komen. Laatstgenoemde optie lijkt echter niet waarschijnlijk aangezien hier op een aantal plaatsen is gepost zonder positief resultaat. Als mogelijke kolonieplaats wordt nu gedacht aan de omgeving Duindigt (gemeente Wassenaar). Dit gebied is echter slecht toegankelijk voor een buitenstaander omdat wij ons op de openbare weg begeven.

Op 11 juli werd een klein aantal laatvliegers gehoord bij Madurodam. Het is aannemelijk dat het dieren zijn die via Groenendaal zijn doorgevlogen in westelijke richting.

6. Deelgebied Ypenburg en Leidscheveen

Boven de watergangen in Ypenburg en Leidscheveen werden in de jaren 2015-17 een aantal foeragerende laatvliegers gehoord (maximum van 18 dieren). De herkomst van de dieren was niet helemaal duidelijk, maar er waren aanwijzingen dat de dieren uit de omgeving van Nootdorp kwamen (waar jarenlang een kraamkolonie bekend was).

In de avond van 2 juni werden tussen alle jachtgebieden in Ypenburg en Leidscheveen vliegroutes gecheckt. Er werd helaas geen enkele laatvlieger gehoord, maar ook geen rosse vleermuizen en maar weinig dwergvleermuizen. Er werd daarom besloten nog een avond door te zoeken.

In de avond van 8 juni werd gepost bij Nootdorp in de hoop op langsvliegende laatvliegers vanuit een kolonieplaats gedurende de schemering. Er werden helaas geen passerende laatvliegers gehoord.

In de avond van 9 juni werden tussen 22.30 en 24.00 opnieuw dezelfde jachtgebieden afgezocht. Toen werden wel een foeragerende laatvlieger gehoord boven de grote waterplas in Ypenburg. Na twee bezoeken tijdens gunstige weersomstandigheden werd wel duidelijk dat er vrijwel geen laatvliegers meer foerageren in deze omgeving.

In de avond van 11 juni werd verder gezocht naar foeragerende dieren boven de Nootdorpse Plassen, de Delftse Hout plas, het Bieslandse Bos en de Dobbeplas (een bekend foerageergebied voor laatvliegers in voorgaande jaren). Er werden in totaal drie laatvliegers gehoord, namelijk een foeragerend exemplaar boven de Delftse Hout plas en twee passerende dieren bij de Dobbeplas. Er zijn geen vliegbewegingen waar genomen die er op wijzen dat de dieren uit Ypenburg kwamen. Het is waarschijnlijker dat de dieren uit de omgeving van Pijnacker komen.

7. Leyenburg en omgeving

Op 28 mei 2020 werden later in de avond 4 foeragerende dieren bij Leyenburg gehoord. Langs het water aan de Veenendaalkade worden al jaren laatvliegers gehoord. De directe omgeving was in voorgaande jaren al onderzocht en leverde geen aanwijzingen opleverde voor een kolonie. Op 30 mei dit jaar is er aan het begin van de avond geprobeerd de vliegroute te vinden hoe deze dieren hier komen. Dit is gedaan door in een cirkel rond de Veenendaalsekade te fietsen. Dit heeft geen vliegroute opgeleverd maar wel kon worden vastgesteld dat de eerste dieren pas laat op de avond foeragerend zijn aan te treffen langs de Veenendaalse kade. Een en ander duidt erop dat de dieren van een grotere afstand komen. De laatvlieger is een grote vleermuis die in korte tijd een grote afstand kan overbruggen.

Overige waarnemingen

Op 23 juni werd om 23.30 een laatvlieger gehoord in het Westduinpark om 23.30 uur. Het gaat om een incidentele waarneming. Ook in voorgaande jaren zijn er af en toe foeragerende laatvliegers gehoord in het Westduinpark. Het gaat waarschijnlijk om de periode waarin de meikevers vliegen, een belangrijke prooidier voor de laatvliegers. Het gaat wellicht ook om dieren die normaal in Madestein en de Uithof foerageren.

5. CONCLUSIES EN AANBEVELING

De locaties en foerageergebieden waar in 2015-2017 nog een aantal laatvliegers werden gehoord laten anno 2020 een uiterst mager beeld zien. Er is nog maar een verblijfplaats van zes dieren gevonden in Waldeck. De kolonie en verblijfplaats in Wateringen en Arendsdorp zijn verdwenen. De kolonie langs de Zweth is weliswaar ook nog in gebruik, maar deze dieren vliegen naar Midden-Delfland om te foerageren en zijn niet (meer) aangetroffen op Haags grondgebied. In de omgeving van Groenendaal (bij Clingendael) is nog wel een vliegroute van 5 - 10 dieren aanwezig in zuidwestelijke richting naar het duingebied van Meijendel, maar het is ondanks vele pogingen niet gelukt om een verblijfplaats te vinden.

Het voormalige koloniegebouw in Wateringen is gesloopt. Er zijn geen uitvliegende dan wel passerende dieren meer gehoord in deze omgeving. In de groengebieden Madestein en de Uithof werden maximaal acht foeragerende laatvliegers gehoord. Deze zijn afkomstig van een kolonieplaats in Waldeck waar 6 dieren zijn geteld, mogelijk is deze groep nog wat groter omdat we in voorgaande jaren hier regelmatig tussend e 10 en 15 dieren foeragerend waarnamen.

In de omgeving van Clingendael is nog steeds een vliegroute aanwezig van zeker 5 tot 10 dieren die langs Groenendaal in zuidwestelijke richting het duingebied in vliegen. Ondanks vele posturen en bezoeken kon hier geen kolonie of verblijfplaats worden gevonden. Het is aannemelijk dat deze kolonie afkomstig van de omgeving van landgoed Duindigt (gemeente Wassenaar). Een omgeving die voor een groot deel niet toegankelijk is vanwege veel particulier bezit en daarom uiterst lastig is om nader te onderzoeken.

De kolonie langs de Zweth (net buiten de gemeente grens van Den Haag) is nog in tact, maar de dieren vliegen in zuidwestelijke en zuidelijke richting naar Midden-Delfland en de omgeving van Delft en er is dus geen relatie met gemeente Den Haag.

In de omgeving Arendsdorp werden geen uitvliegende dieren meer geteld bij een voormalige verblijfplaats. In de periode 2015-2017 waren hier maximaal 4 laatvliegers aanwezig.

In de deelgebieden Ypenburg en Leidscheveen werden nog slechts enkele foeragerende laatvliegers gehoord, namelijk 1 op de grote waterplas en 3 in het aangrenzende recreatiegebied Delftse Hout en Dobbeplas. Bij de voormalige kolonieplaats in Nootdorp werden geen passerende dieren meer gehoord waaruit de conclusie kan worden getrokken dat de kolonie is verlaten en er dus ook geen route meer richting gemeente Den Haag bestaat.

Rond Leyenburg worden nog steeds regelmatig een 5 tal laatvliegers waargenomen, onduidelijk is waar deze dieren vandaan komen. Mogelijk komen ze via het Zuiderpark het gebied ingevlogen en bestaat er een relatie met laatvliegers die zo nu en dan bij de landgoederezone worden gehoord. In de omgeving van de Leyweg is ook nog die mogelijk winterverblijfplaats aangetroffen.

Samengevat is er momenteel in gemeente Den Haag alleen nog sprake van een (kleine) kolonieplaats in Waldeck. Er foerageren lokaal nog wel laatvliegers op een aantal andere plaatsen maar er zijn geen concrete aanwijzingen voor kolonies binnen de gemeentegrenzen van Den Haag.

Als aanbeveling voor vervolg onderzoek is het in ieder geval van belang om de verblijfplaats in de omgeving van Waldeck te tellen. Het kan nog interessant zijn om de omgeving van Leyenburg en Zuiderpark nog eens onder de loep te nemen maar de verwachting is dat dit niet tot een verblijfplaats of een kolonie gaat leiden.

6. LITERATUUR

Broekhuizen S., B. Hoekstra, V. Van Laar, C. Smeenk & J.B.M. Thissen, 1992. Atlas van de Nederlandse zoogdieren. Stichting Uitgeverij van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging - III.

Helmer, W., H.J.G.A. Limpens & W. Bongers, 1987. Handleiding voor het inventariseren en determineren van Nederlandse vleermuissoorten met behulp van bat-detectors: 1-67. Stichting Vleermuis-Onderzoek, Soest.

Heusden, W.R.M. & S.J. Vreugenhil, 2006. Handreiking Flora- en faunawet. Voor werkzaamheden en activiteiten in het kader van bestendig gebruik, bestendig beheer en onderhoud en ruimtelijke inrichting en ontwikkeling. Dienst Landelijk gebied, Utrecht.

Limpens, H.J.G.A., W. Helmer, A. van Winden & K. Mostert, 1989. Vleermuizen (Chiroptera) en lintvormige landschapselementen. - Lutra, 32: 1-20.

Limpens, H., K. Mostert & W. Bongers, 1997. Atlas van de Nederlandse vleermuizen: 1-260. Onderzoek naar verspreiding en ecologie. KNNV Uitgeverij, Utrecht.

Mostert K., 2012a. Vleermuizen in Den Haag en omgeving 2009-2011. Zoogdierenwerkgroep Zuid-Holland / Gemeente Den Haag: 1-52. bijlagen 1-9.

Mostert, K., 2012b. Vleermuizen in gemeente Delft. Rapport Zoogdierenwerkgroep / Gemeente Delft.

Mostert, K., 2013. Toelichting (vleermuis)gegevens buitengebied Pijnacker, 2011-2013.
1-15. Digitaal rapport.

Vleermuisprotocol 2013: http://www.netwerkgroenebureaus.nl/nieuws/113-vleermuisprotocol-2013-uitgebracht-27-maart-2013

Zoogdierenwerkgroep Zuid-Holland, 2020. A. van Meurs. Verslag Bathopper Den Haag, 2016-2018.
1-13.

Bijlage 1. Waldeck (Componistenbuurt) en foerageergebied Uithof / Madestein

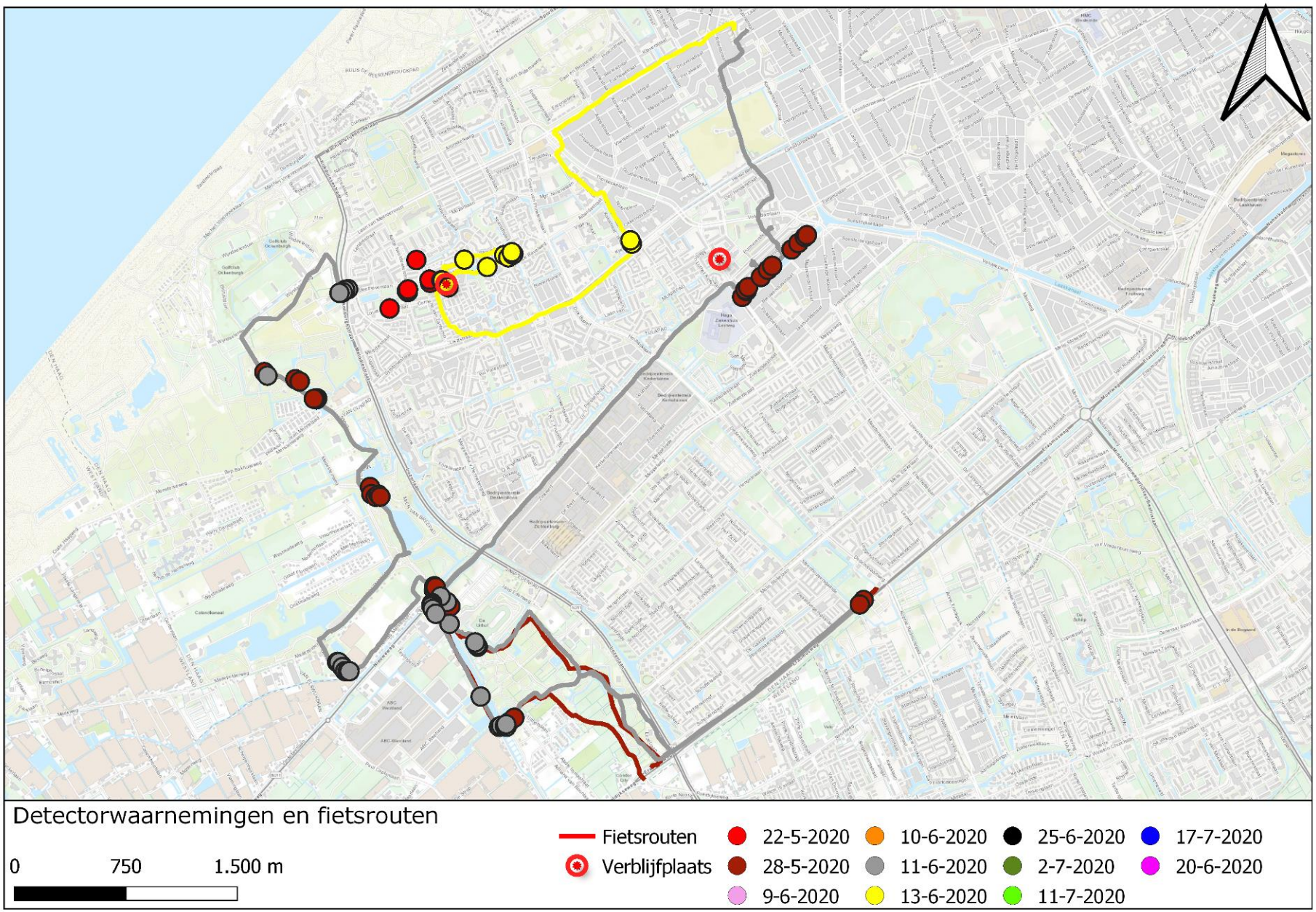

Bijlage 2. Omgeving Zweth-Delft

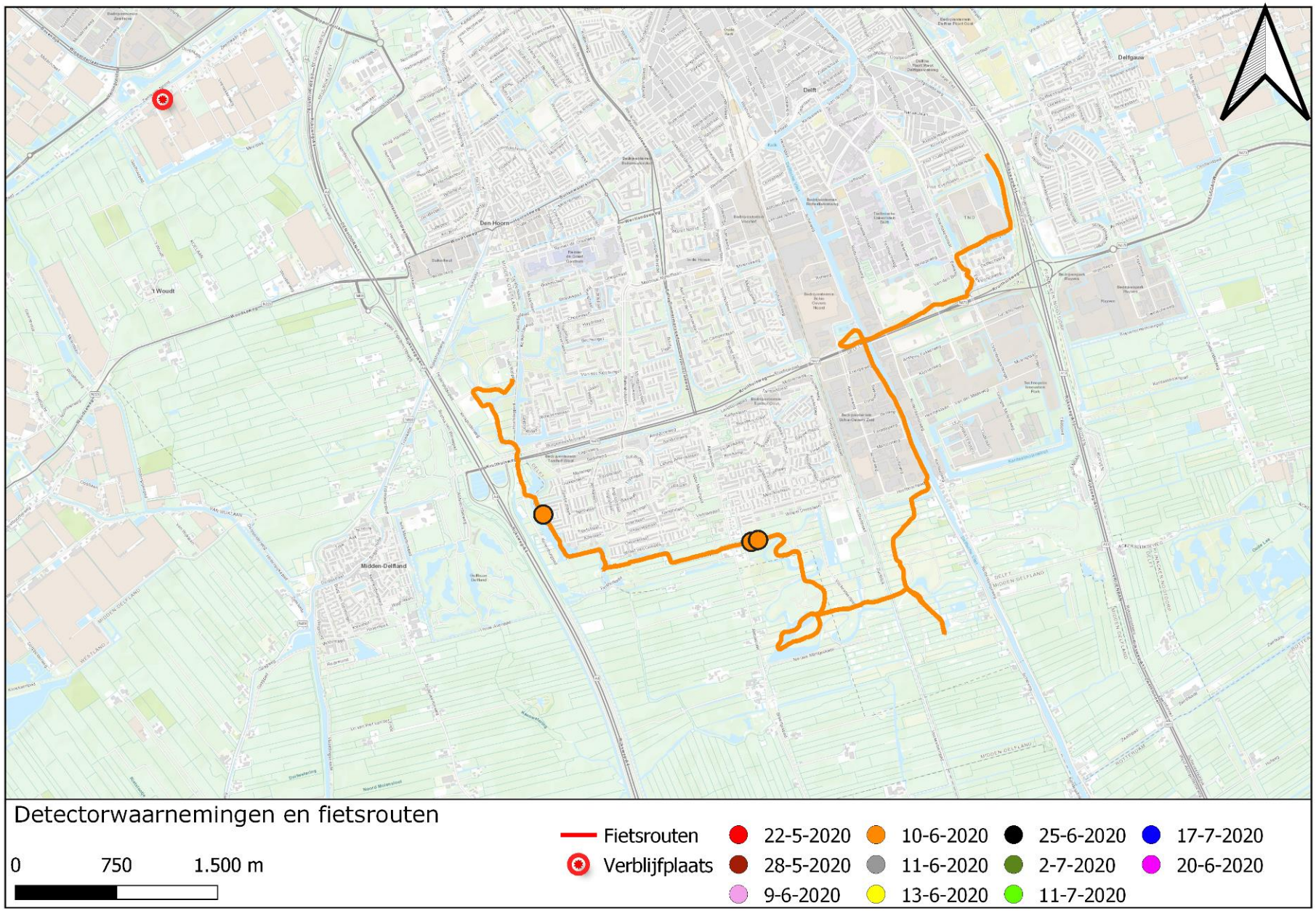

Bijlage 3. Groenendaal, Clingendael en Duindigt

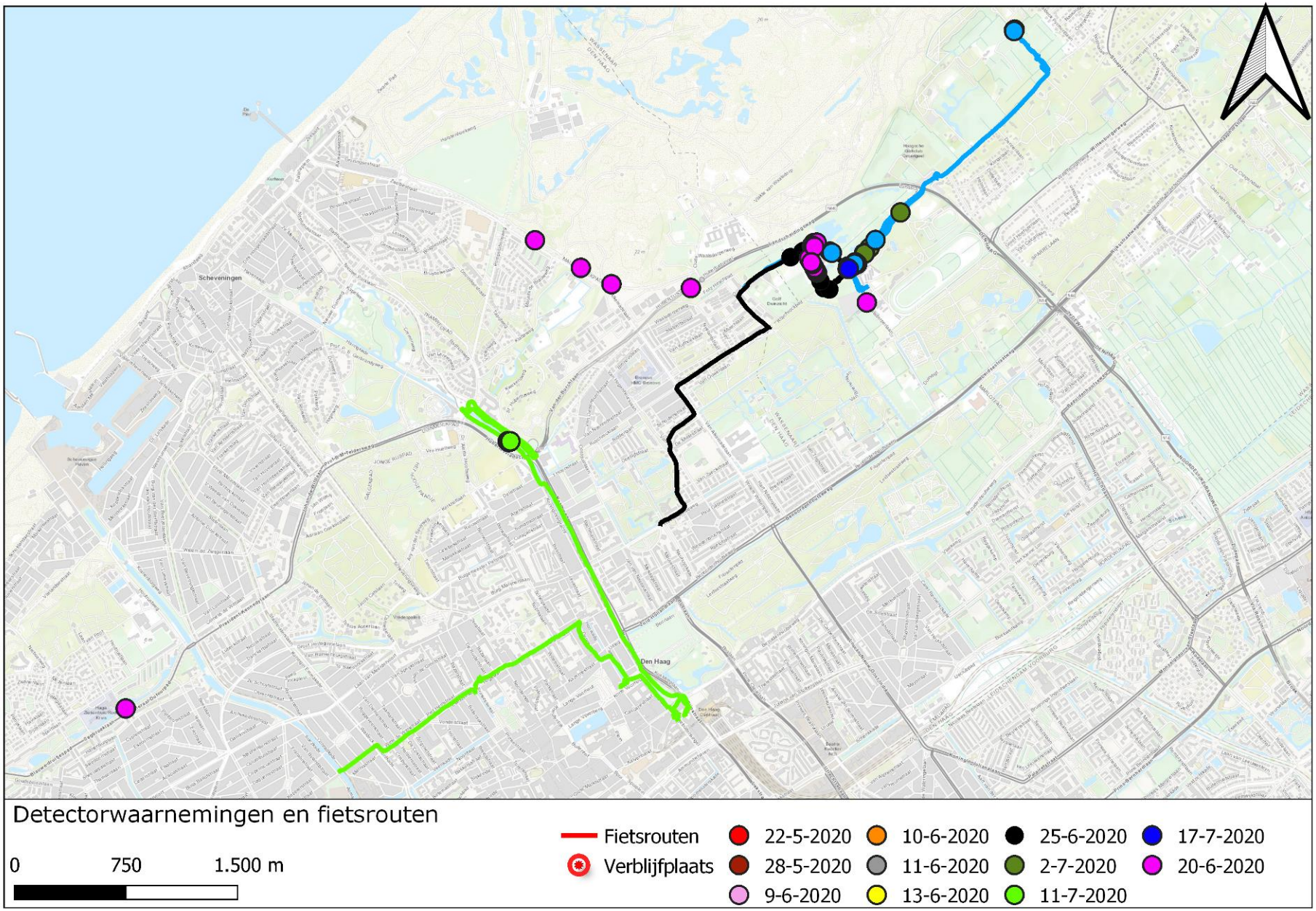
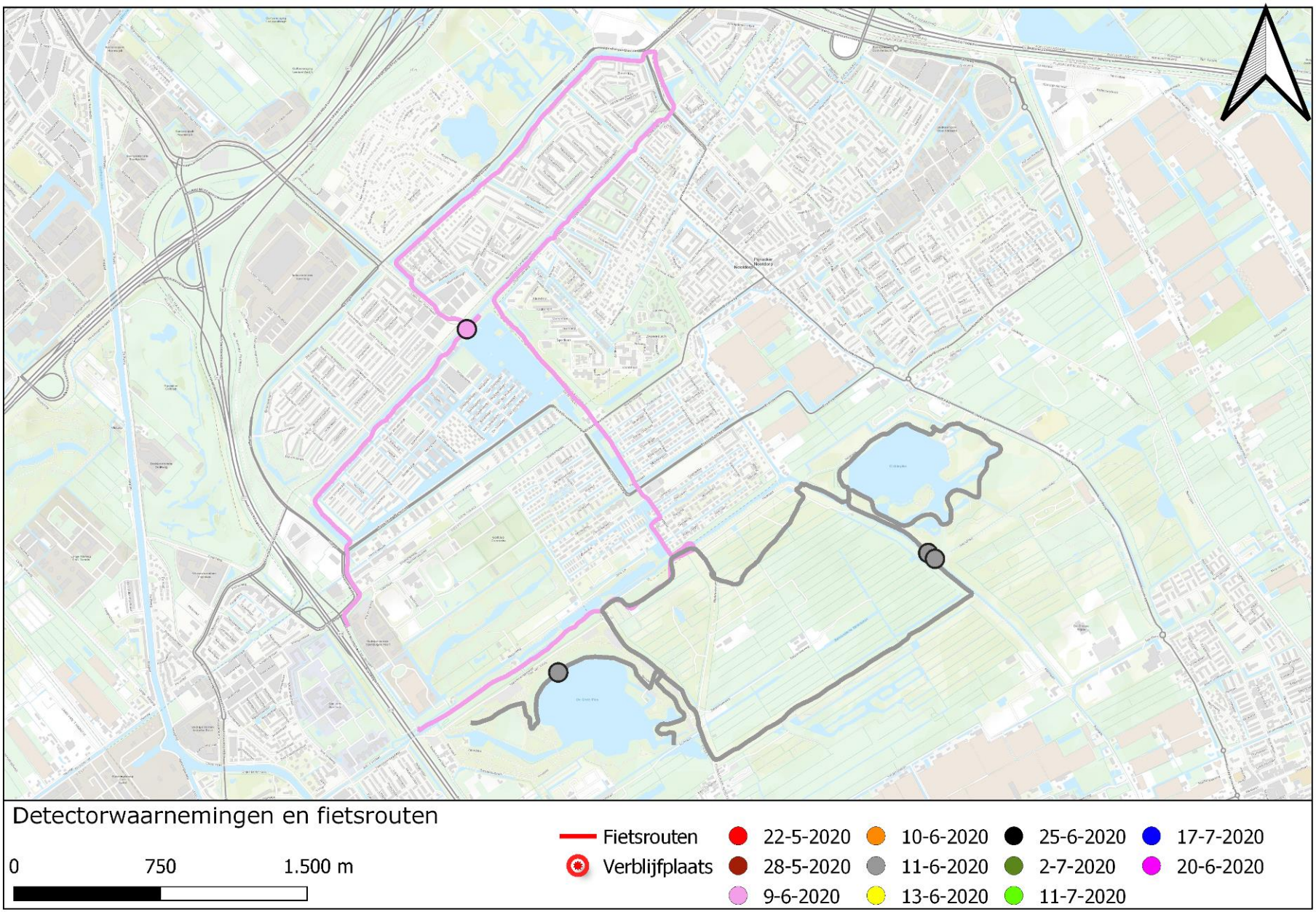
Bijlage 4. Ypenburg en Leidscheveen